

Zbigniew Osipiński

***Projekt założeń programowych Ośrodka Badań Twórczości Jerzego Grotowskiego
i Poszukiwań Teatralno-Kulturowych we Wrocławiu***

Wprawdzie wielu uważa do dzisiaj doświadczenia twórcze Jerzego Grotowskiego za „margines współczesnego teatru”, ale niedaleka przyszłość, a także teraźniejszość, ale ta nieco oddalona od naszych polskich metropolii, wskazują na coś zupełnie odwrotnego: że to właśnie Grotowski znajduje się ciągle i coraz bardziej w centrum światowej sztuki teatralnej.

Coraz częściej uświadamiany jest fakt, że Jerzy Grotowski „nie tylko wniósł oryginalny wkład w ogólnoludzką kulturę, ale też spełnił rolę bardzo wpływowego ambasadora polskiego teatru, polskiego romantyzmu, po prostu Polski w świecie”. (Tadeusz Burzyński, *Grotowski – wielkość nieurojona*, „Sprawy i Ludzie”, 12 maja 1988).

Znany, a co ważniejsze kompetentny wrocławski publicysta tak ocenia rolę spełnioną przez Grotowskiego we współczesnej kulturze:

„Błazeństwem jest klasyfikowanie wielkich i ustalanie komu jakie miejsce należy się w panteonie. Nie jest już jednak dzisiaj ni przesadą, ni nadużyciem pewność, że wśród najwybitniejszych europejskich twórców XX wieku znajdzie się przynajmniej jedno polskie nazwisko – Grotowskiego. To do czegoś obliguje. I coś otwiera!”.

Jak wiadomo, dokładnie dwadzieścia lat działalności twórczej Grotowskiego i utworzonego przez niego – wspólnie z Ludwikiem Flaszenem – Teatru Laboratorium (1959–1984) związane jest bezpośrednio z Wrocławiem, który zachowuje w żywej i wdzięcznej pamięci okres największego rozkwitu i świetności tej placówki oraz pobyty w niej niektórych spośród najwybitniejszych twórców teatralnych naszych czasów, jak miało to miejsce np. podczas sezonu Teatru Narodów w roku 1975. Jest zatem oczywiste, że właśnie to miasto jest predestynowane do tego, aby powstał w nim autentyczny ośrodek dokumentacji badań twórczości Grotowskiego i Teatru Laboratorium pod nazwą: „Ośrodek Badań Twórczości Jerzego Grotowskiego i Poszukiwań Teatralno-Kulturowych”.

Wbrew potocznym wyobrażeniom dokumentacja Teatru Laboratorium jest bardzo niepełna i rozproszona po całym świecie. We Wrocławiu znajdują się tylko jej szczątki, nie ma wielu dokumentów o podstawowym znaczeniu (np. egzemplarzy reżyserskich). Archiwum zaś wymaga zbudowania go od podstaw, fachowego opracowania i stałego uzupełniania (zwłaszcza lata osiemdziesiąte wykazują w tym zakresie wielkie luki, dzięki zerwanemu praktycznie kontaktowi ze światem).

Od roku 1973 istniał przez kilka lat Institute for Research and Study of the Work of Jerzy Grotowski (Amerykański Instytut Badań i Studiów nad Dziełem Jerzego Grotowskiego). W praktyce przestał on istnieć po trzech latach działalności, w 1976 roku, po śmierci jego założycielki – Ninon Karlweis. Do powstania placówek badawczo-dokumentacyjnych przygotowują się również inne kraje, w pierwszej kolejności Włochy.

Sytuacja jest jeszcze sprzyjająca, dopóki żyją i działają twórcy dawnego Teatru Laboratorium, przede wszystkim sam Grotowski i Ludwik Flaszen, Rena Mirecka, Zygmunt Molik, Ryszard Cieślak i inni.

W tych okolicznościach powołanie placówki, która pełniłaby rolę światowego centrum dokumentacji i badań, wydaje się być potrzebą zarówno czasu jak i miejsca. Nie zrobimy my, zrobią to i tak inni – poza Polską, poza Wrocławiem.

Ośrodek taki musi być przede wszystkim całkowicie autonomiczny, merytorycznie i organizacyjnie niezależny. Związanie go ze stałą lub dorywczą działalnością teatralną bądź parateatralną nie może wyjść na zdrowie żadnej ze stron. Że znowu powołam się tu na opinię Tadeusza Burzyńskiego, który bardzo trafnie wskazał na rzeczywiste i potencjalne niebezpieczeństwa takiej sytuacji, w której owej autonomii brakuje:

„Archiwum może stać się psychologicznym obciążeniem teatru, jednym z jego «przekleństw», jak w pewnym sensie przekleństwem jest sala *Apocalypsis* dla każdego, kto w niej będzie przygotowywał własne spektakle. Teatr z kolei też może być obciążeniem dla archiwum, nie tylko dlatego, że potrafi – co bywa do dzisiaj – ograniczać mu obszar działania, anektując nawet jego jedyną salę na próby i spektakle, ale dlatego, że archiwum Grotowskiego przy teatrze [...] to brzmi fałszywie. Byłoby w tym coś ze zwykłego nadużycia”.

Jedyne, co jest możliwe, to – powtórzmy raz jeszcze – całkowita merytoryczna i organizacyjna niezależność Ośrodka. Uniknie się wtedy zarówno nadużyć, jak i konfliktu wartości i interesów, które to wartości i interesy muszą być zasadniczo różne w przypadku placówki teatralnej i placówki artystyczno-badawczej.

Zadania Ośrodka

Ośrodek będzie gromadził i systematycznie opracowywał dokumentację dotyczącą Grotowskiego, jego zespołu, uczniów, kontynuatorów, spadkobierców, a także tych, którzy stanowili i stanowią jego osobistą tradycję teatralną i kulturową oraz tradycję Teatru Laboratorium. Dokumentacja ta obejmie wszelkie zakresy działalności i wszystkie rodzaje dokumentów, oczywiście ze wszystkich możliwych języków i kultur. W ten sposób Ośrodek może spełniać rolę światowego centrum informacji oraz miejsca roboczych spotkań dla tych

osób, które zainteresowane są tą problematyką w różnych aspektach i z różnych punktów widzenia.

Ośrodek będzie prowadził *prace wewnętrzne*, z natury rzeczy zamknięte, oraz działalność adresowaną *na zewnątrz*, z założenia *otwartą*, przeznaczoną dla osób zainteresowanych.

Prace wewnętrzne obejmą:

1. Uzupełnienie i stałe opracowywanie zbiorów oraz odpowiednich katalogów: materiałów archiwalnych, książek i periodyków, fotografii, filmów i wideo, nagrań dźwiękowych itd.
2. Przygotowanie do druku pełnej bibliografii działalności Grotowskiego i Teatru Laboratorium.
3. Przygotowanie słownika osobowego Teatru Laboratorium, z uwzględnieniem również i stażystów.
4. Dienne kalendarium Teatru Laboratorium 1959–1984.
5. Robocze seminaria i spotkania konsultacyjne z udziałem pracowników Ośrodka i osób zapraszanych.

Działalność publiczna obejmie:

1. Przygotowywanie i organizowanie wystaw.
2. Inicjowanie i organizowanie seminariów, sympozjów, spotkań otwartych o charakterze krajowym i międzynarodowym. Spotkania powinny być okazją wymiany i zderzania się idei i poglądów artystów różnych dziedzin i naukowców reprezentujących różne dyscypliny. Imprezy te mogą być połączone z pokazem filmów i/lub innych dokumentów, a także np. prezentacji którejs z technik aktorskich.
3. Organizacja sesji Międzynarodowej Szkoły Antropologii Teatru (ISTA), prowadzonej przez dawnego ucznia Grotowskiego, wybitnego reżysera – Eugenia Barbę.
4. Wydawnictwa własne i opracowania we współpracy z Uniwersytetem Wrocławskim, m.in. w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja”.
5. Publicznie komentowane pokazy filmów dokumentalnych: w siedzibie we Wrocławiu, w ośrodkach krajowych i zagranicznych (niedawne sympozjum w Jeleniej Górze, zorganizowane przez tamtejszy Teatr im. C.K. Norwida z okazji trzydziestolecia powstania Teatru Laboratorium pod kierunkiem Grotowskiego i Flaszena, ujawniło wielkie zapotrzebowanie w tym zakresie zarówno w kraju, jak i za granicą, w szczególności dla nowych generacji).

6. Wykłady i konwersatoria na temat Grotowskiego i Teatru Laboratorium dla studentów szkół aktorskich i innych zainteresowanych.
7. Stała otwartość na inicjatywy z zewnątrz, pod warunkiem, że będą się one mieścić w polu merytorycznych zainteresowań Ośrodka, a przynajmniej z nimi korespondować.
8. Przewiduje się zapraszanie twórców z innych krajów, np. związanych z Odin Teatret, Centrum Poszukiwań Teatralnych w Pontederze, Centrum Petera Brooka (CIRT) w Paryżu, stałą współpracę z Międzynarodową Szkołą Antropologii Teatru (ISTA).

Podstawowym zadaniem Ośrodka jest jednak stymulowanie, organizowanie i prowadzenie prac badawczych oraz zbieranie, dokumentowanie i opracowywanie materiałów stanowiących przedmiot jego merytorycznych zainteresowań. Ośrodek będzie posiadał status *placówki artystycznej o charakterze badawczym*, usytuowanej na pograniczu nauki (w szerokim, nie tylko wąsko akademickim znaczeniu tego słowa) i sztuki (również w szerokim, nie ograniczonym jedynie do „produktów artystycznych” znaczeniu), skupiającej specjalistów różnych dziedzin, którzy będą zainteresowani współpracą z nim i prowadzonymi w nim pracami.

Do realizacji powyższych założeń niezbędny będzie zarówno Wrocław, jak i baza terenowa Teatru Laboratorium w Brzezince pod Oleśnicą, gdzie zamierza się przeprowadzić np. część zajęć seminaryjnych i praktycznych pokazów. Zainteresowani jesteśmy także wykorzystywaniem nowych obiektów w Żmigrodzie i Dominicach po doprowadzeniu ich do stanu użyteczności.

Z założenia Ośrodek będzie:

1. Łączył zadania szczególnego uniwersytetu i szczególnego „muzeum”. Przywykło się wprawdzie w pewnych środowiskach mówić niejako z góry źle o muzeach, uważając ja za instytucje martwe – w przeciwieństwie do np. teatrów. W rzeczywistości bywa jednak często odwrotnie: niektóre muzea (jak choćby Muzeum Literatury im. Mickiewicza w Warszawie) prowadzą żywą, potrzebną ludziom działalność, podczas gdy wiele istniejących dzisiaj teatrów pachnie naftaliną.

2. Interdyscyplinarny, z akcentem na sztukę teatru.

3. Międzynarodowy, z nastawieniem na kulturę polską i na środowisko wrocławskie.

Ośrodek nie będzie:

1. Pozostawał w żadnym *trwałym* związku z jakimkolwiek zespołem teatralnym.

2. Organizował własnych stażów teatralnych ani parateatralnych.

3. Kontynuacją Teatru Laboratorium, który – jak wiadomo – zakończył ostatecznie swoją działalność w 1984 roku.

Zespół Teatru Laboratorium i jego działalność będzie natomiast stanowił przedmiot merytorycznych zainteresowań i prac Ośrodka.

Struktura Ośrodka

1. Dwuosobowa kierownictwo: dyrektor i jego zastępca. Przyjmuje ono odpowiedzialność za całokształt prac prowadzonych w Ośrodku, a jednoosobowo (dyrektor) przyjmuje i zwalnia pracowników.

2. Przy kierownictwie Ośrodka, w ścisłej z nim współpracy, działa – jako ciało społeczne – Rada Konsultacyjna, którą tworzą obecnie: red. Tadeusz Burzyński, doc. dr hab. Janusz Degler i doc. dr hab. Józef Kelera.

Z Radą Konsultacyjną omawiany jest program działalności. Rada ta spełnia rolę pośrednika między środowiskiem twórczym Wrocławia a kierownictwem Ośrodka. Kierownictwo wspólnie z Radą Konsultacyjną lub wytypowanymi przez nią przedstawicielami i pracownikiem działu archiwalno-dokumentacyjnego będzie przejmowało zbiory i dokonywało zakupów.

3. Przewiduje się powołanie międzynarodowej Rady Konsultacyjnej, która będzie skupiała badaczy i artystów połączonych trwałym zainteresowaniem pracą Ośrodka.

4. Przewiduje się powołanie i utworzenie następujących stałych działów merytorycznych:

Dział Archiwalno-Dokumentacyjny (krajowy i zagraniczny);

Dział Naukowo-Wydawniczy;

Pracownia Biblioteczna i Dział Informacji;

Dział Wystaw i Imprez Publicznych;

Pracownia Reprograficzna i Filmowa;

Dział Zagraniczny.

Uwagi końcowe:

Sformułowane założenia Ośrodka, zwłaszcza zaś szczegółowe propozycje dotyczące jego struktury i składu personalnego, sprawdzać może i modyfikować jedynie praktyka. Rzecz w tym, aby zostały zrealizowane główne założenia oraz cel działania, któremu powinno być podporządkowane wszystko inne.

Przedstawiona struktura i skład osobowy będą niezbędne i zostaną sprawdzone w pierwszym roku działalności. Z czasem będą się one z pewnością zmieniać, w zależności od potrzeb.

Jest oczywiste, że wszelkie programy mają – z praktycznego punktu widzenia – tylko o tyle sens, o ile zawarte w nich założenia i postulaty udaje się potem zrealizować w codziennej pracy. W innym wypadku pozostają one jedynie świadectwem potrzeb i pragnień ludzi, którzy je formułują. Jako takie są niewątpliwie „znakami czasu”, ponieważ każdy czas wyraża się nie tylko poprzez wielkie i mniej wielkie dokonania, ale w większym jeszcze stopniu poprzez ludzkie potrzeby i pragnienia, które – jak się czasami mówi – „wiszą w powietrzu”.

Przewiduje się jako niezbędny okres 2–3 lat na dobranie stałej ekipy i możliwości osiągnięcia widocznych efektów na zewnątrz.

Działalność wrocławskiego Ośrodka Badań Twórczości Jerzego Grotowskiego i Poszukiwań Teatralno-Kulturowych planowana jest w perspektywie XXI wieku, nie zaś pracy chałupniczej i permanentnej improwizacji.

Na końcu chciałbym sobie pozwolić na uwagę osobistą. Od roku 1962 działalność twórcza Grotowskiego stanowi przedmiot nie tylko mojego szacunku i podziwu, ale i konkretnych prac badawczych i popularyzatorskich, czemu dawałem wyraz zarówno w publikacjach jak i w pracy uniwersyteckiej. Dotychczas prowadziłem te badania indywidualnie. Może więc nadszedł czas, aby uczynić z tego wartość publiczną i skupić tych, którzy w Polsce, we Wrocławiu, i w różnych krajach szukają w podobnych kierunkach? W takiej perspektywie problem tzw. posady dyrektorskiej i wszystkiego, co się z tym wiąże, nie ma doprawdy żadnego znaczenia. Ważne jest tylko to, co jest wspólnie *do zrobienia*. A jest *tutaj* do zrobienia w istocie wszystko. Od podstaw. Dopiero na tym można tworzyć wartości.

Niewątpliwie, za to, co zrobimy i czego nie zrobimy, zostaniemy kiedyś rozliczeni. I słusznie.

Wrocław, 21 czerwca 1989